

بررسی میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه فرهنگی شهر مشهد

احمد خسروی^۱ (نویسنده مسئول)، احمد زارعی^۲، محمود سالاری^۳

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر بررسی میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه فرهنگی شهر مشهد می‌باشد.

روش: پژوهش حاضر کاربردی و از نوع توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش کلیه اعضای فعال کتابخانه‌های آستان قدس رضوی شهر مشهد شامل ۲۱۷۱۰ در سال ۱۴۰۱ بودند. حجم نمونه بر اساس جدول مورگان و کرجسی ۳۷۷ نفر تعیین شد تعیین شد و اعضای نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. برای جمع آوری اطلاعات از یک پرسش‌نامه محقق ساخته شامل ۵ مولفه توسعه فرهنگی (تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد، افزایش مبادلات فرهنگی، ارتقاء فرهنگ کتاب خوانی، افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقاء سطح دانش جامعه، توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری) و ۳۵ گویه مرتبط با آنها استفاده شد. روایی پرسش‌نامه با استفاده از نظرات ۴ نفر کارشناس (یک نفر از اساتید دانشگاه با مدرک دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، یک نفر دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دو نفر کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی) تأیید و ضریب پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ محاسبه و مقدار آن ۰٫۹۵ به دست آمد..

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر مؤلفه‌های تقویت هویت فرهنگی، افزایش مبادلات فرهنگی، ارتقاء فرهنگ کتابخوانی، افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقاء سطح دانش، توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری بیش از حد متوسط است. بین نظرات اعضای نمونه در مورد تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه فرهنگی شهر مشهد، در گروه‌های مختلف جنسی، سنی و تحصیلی تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد. در بین گروه‌های شغلی میانگین نظرات دانش‌آموزان

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی و مسئول امور کتابخانه شیخ هاشم قزوینی (ره) وابسته به سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع) و مسئول امور کتابخانه امام صادق (ع) وابسته به سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی
۳. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد و عضو هیأت علمی دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)

از دانشجویان، آزاد و طلبه بیشتر بود. میانگین نظرات کارمندان از دانشجویان و هم‌چنین دانشجویان از طلاب بیشتر بود.

اصالت/ ارزش: در این پژوهش از بین مؤلفه‌های توسعه‌ی فرهنگی، ۵ مؤلفه مرتبط با فعالیت‌های کتابخانه‌ای شناسایی و میزان تأثیر آنها بر توسعه‌ی فرهنگی شهر مشهد بررسی شد. نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که کتابخانه‌ها در توسعه‌ی هویت فرهنگی شهر مشهد از طریق ۵ مؤلفه‌ی تقویت هویت فرهنگی، افزایش مبادلات فرهنگی، ارتقاء فرهنگ کتاب خوانی، افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقاء سطح دانش جامعه و توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری موفق و تأثیرگذار بوده است.

واژگان کلیدی: توسعه فرهنگی، کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، شهر مشهد

مقدمه و بیان مسئله

فرهنگ به عنوان جزء جدایی ناپذیر زندگی انسان، گنجینه‌ای از ذخایر معنوی ملت هاست. فرهنگ عبارتست از نظام مشترکی از باورها، ارزش‌ها، رسوم، رفتارها، و مصنوعات که اعضای یک جامعه در تطبیق با جهان‌شان و در رابطه با یکدیگر به کار می‌برند و از راه آموزش از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود (بیرانوند و نیک کار، ۲۱۲).

توسعه نیز فرایندی چند بعدی است که در جریان آن، تغییرات اساسی در ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جامعه رخ می‌دهد، به گونه‌ای که سبب جهت‌گیری متفاوت نظام اجتماعی و تغییر وجه نظر مردم و طرز تلقی آنان می‌گردد (پورافکاری و همکاران، ۲۰۰۲). توسعه فرهنگی زیربنای توسعه در سایر جنبه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... است و لذا توسعه کتابخانه‌های عمومی به عنوان یکی از مراکز اطلاع‌رسانی، یکی از پیش نیازهای اساسی برنامه‌ریزی و توسعه فرهنگی جوامع می‌باشد. کتابخانه‌ها در فرایند توسعه پایدار کشورها نقش اساسی و حیاتی ایفا می‌کنند (بیرانوند و نیک‌کار، ۲۱۲). توسعه و توسعه فرهنگی دو مفهوم بسیار مهم می‌باشند که در برنامه‌ریزی‌های ملی در چند دهه اخیر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده‌اند. مفهوم توسعه یافتگی یعنی فراهم آوردن شرایط و امکاناتی برای آحاد جامعه که شاخص‌های رشد فرهنگی محقق شود. توسعه فرهنگی یعنی ارتقاء و اعتلای زندگی فرهنگی در جامعه و دستیابی به ارزش‌های متعالی فرهنگی (صالحی امیری و کمال‌آبادی، ۲۰۱۰). توسعه واقعی بدون توجه به بعد فرهنگی و در نتیجه بدون احترام به هویت فرهنگی ملتها محقق نمی‌شود^۱.

اصولاً توسعه و کمال هر جامعه و رشد و حیات اجتماعی، معلول علل و عواملی است که از جمله آنها مسئله کتاب و کتابخوانی است. کتاب و کتابخوانی در رشد فرهنگی جامعه در ارتقاء بنیان ادبی، اعتقادی و اخلاقی جامعه نقش بسزایی دارد. کتاب مهم‌ترین منتقل‌کننده‌ی فرهنگ، تمدن و آثار فکری گذشتگان به نسل آینده و حاضر است و همیشه یکی از ابزارهای تکامل بشری بوده و خواهد بود (سادات موسوی، ۲۰۱۰).

کتابخانه‌های عمومی با توجه به اهداف و رسالت‌هایی که برای آنها معین شده است، می‌توانند نقش

1. Dupuis, 1996.

عمده‌ای در تحقق اهداف فرهنگی برنامه‌های توسعه‌ای ایفا نمایند. کتابخانه‌های عمومی نهادهایی هستند که با کمک به رشد و شکوفایی اندیشه افراد جامعه به آنها کمک می‌کند تا با دانش و احاطه بیشتری عقاید خود را ابراز کند. کتابخانه عمومی این فرصت را برای همه افراد جامعه فراهم می‌کند که به شکلی فعال در امور فرهنگی و اجتماعی جامعه خود دخالت داشته و در فرایندهای فرهنگی جامعه نقش موثری ایفا کنند. همان طور که در رهنمودهای ایفلا برای کتابخانه‌های عمومی آمده است؛ نقش مهم کتابخانه عمومی ایجاد تمرکز و رشد فرهنگی و هنری در جامعه است کتابخانه‌های عمومی محل تلاقی افکار و نظرات عامه با صاحب نظران جامعه است و میتواند در توسعه فرهنگی جامعه نقش اساسی ایفا نماید (بیرانوند و نیک کار، ۲۱۲).

یکی از عمده‌ترین وظایف کتابخانه‌های عمومی، کمک به اعتلا و ارتقاء دانش جامعه است. در بیانیه یونسکو نیز از کتابخانه‌های عمومی به عنوان بزرگراهی برای رشد فرهنگی افراد و گروه‌های اجتماعی نامبرده شده و یکی از رسالت‌های مهم کتابخانه‌های عمومی ارتقای آگاهی افراد از میراث فرهنگی و نیز حمایت از گفتگوهای فرهنگی ذکر شده است. کتابخانه‌های عمومی به عنوان یک واسطه میان تولیدکنندگان دانش و عامه جامعه، می‌توانند بهترین ابزار برای انتقال دانش و فرهنگ مورد نظر جامعه باشند. این نقش کتابخانه‌های عمومی، یعنی کمک به توسعه دانش در سطح جامعه، می‌تواند زمینه ساز توسعه فرهنگی جامعه باشد (بیرانوند و نیک کار، ۲۱۲).

کتابخانه‌های عمومی پل ارتباطی بین حال و گذشته و سکوی پرشی برای رسیدن به آینده هستند. اگر توسعه فرهنگی را فراهم آوردن امکانات فرهنگی و هنری بر پایه مشارکت افراد جامعه بتوان توصیف کرد که "در آن به فرد برای جستجوی خلاقیت کمک می‌شود" بدون تردید باید به کتابخانه به عنوان یکی از نهادهای دخیل در این امر نگریسته شود (بیرانوند و نیک کار، ۲۱۲). از طرفی کتابخانه عمومی به دلیل تنوع و تکثر افکار می‌تواند میعادگاه برخورد صاحب‌نظران جامعه با افراد عادی باشد که این ارتباط و تعامل خود می‌تواند زمینه تحقیقات نظری فراوانی را رقم بزند (فدایی عراقی، ۱۳۸۵).

در همین راستا تحقیقاتی در داخل و خارج از کشور در ارتباط با تأثیر کتابخانه‌ها بر فرهنگ و توسعه فرهنگی انجام شده است. ریاحی (۲۰۰۰) از دیدگاه جامعه‌شناختی رابطه متقابل کتابخانه و جامعه را بررسی نموده و بر تأثیر متقابل کتابخانه‌ها بر جامعه از طریق سه کارکرد برآورده کردن نیازهای اجتماعی، ذخیره سازی و اشاعه اطلاعات تأکید می‌کند. دمرچیلو (۲۰۰۸) با اشاره به موضوع کتابخوانی و نقش آن در توسعه فرهنگی، میزان رشد کتابخانه‌های عمومی را به عنوان یکی از معیارهای مهم توسعه فرهنگی و میزان کتابخوانی به تفکیک استانی در سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۸۰ در کشور را بررسی کرد و نتایج را با کشورهای مالزی و ترکیه مقایسه نمود. یافته‌ها نشان داد که برای رسیدن به توسعه فرهنگی باید سطح بینش و آگاهی افراد جامعه را بالا برد و آنها را با وسایل ارتباطی مانند کتاب مانوس کرد. گام نخست این مهم توجه به نیازهای آنان و سپس شکوفایی استعدادها و رسیدن به خودباوری و ایجاد نگرش مثبت در افراد جامعه نسبت به کتاب، کتابخوانی و کتابخانه است. مکتبی فرد (۲۰۰۶) به بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی در تحقق اهداف فرهنگی برنامه‌های توسعه‌ای ایران در ۱۳۶۸-۱۳۸۳ پرداخت و نشان داد که بسیاری از اهداف و سیاستهای کلی برنامه توسعه به طور مستقیم و یا غیرمستقیم

با کتابخانه‌های عمومی ارتباط دارد و از طریق کتابخانه‌ها قابل تحقق می‌باشد. اما هنوز کتابخانه‌ها به جایگاه مناسبی در برنامه‌های توسعه ایران دست نیافته‌اند. تاج‌آبادی، رحیمی و شعبانی (۲۰۱۲) جایگاه و تأثیر کتابخانه‌های عمومی استان مرکزی در توسعه فرهنگی را بررسی نموده و با تأکید بر کتابخانه‌های عمومی به عنوان یکی از ابزارهای اصلی توسعه فرهنگی بیان می‌کنند که متأسفانه کتابخانه‌های عمومی ایران هنوز نتوانسته‌اند در جایگاه مناسب خود به عنوان یکی از شاخص‌های رشد کمی و کیفی کشور قرار گیرند. از مهمترین دلایل این مسئله میتوان به عدم توجه کافی به پژوهش‌ها و تجربیات گذشته در اداره امور کتابخانه‌ها، عدم توجه کافی به استانداردها و شاخص‌های موجود مخصوصاً در تاسیس و مکان‌یابی کتابخانه‌ها، عدم توجه به نیازمندی‌های واقعی جامعه و عدم توجه کافی مدیریت‌های کلان کتابخانه‌های عمومی به ماموریتها و رسالت‌های کتابخانه‌های عمومی اشاره نمود. عبدی و کاوسی (۲۰۱۴) در پژوهشی کیفی با استفاده از طرح نظام‌مند نظریه داده بنیاد به طراحی و ارائه الگوی سنجش توسعه فرهنگی کشور پرداخته‌اند و شاخصه‌ای توسعه فرهنگی کشور را در قالب ۶ بعد اصلی، ۲۲ مؤلفه و ۸۴ شاخص عملیاتی طبقه‌بندی نمودند. احمدیان شالچی (۲۰۱۵) در مقاله خود با عنوان «مشهد، پایتخت فرهنگ اسلامی آیسکو در سال ۱۳۹۶» به نقش مهم آستان قدس رضوی در ترویج فرهنگ رضوی با توجه به ظرفیت‌های این نهاد فرهنگی می‌پردازد.

در خارج از کشور اسکات و همکاران (۲۰۱۳)^۱ به بررسی نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگی شهری پرداختند. این طرح مبتنی بر مطالعه موردی در کتابخانه‌های جدید اروپا و آمریکای شمالی بود و نشان داد که کتابخانه‌های عمومی جدید از یک طرف با مفهوم‌سازی دوباره طرحها، عناوین و کارکردهای خود و از طرف دیگر با تغییر تصویر و هویت مکان‌های شهری و مشارکت در تنوع شهری و رسیدگی به مشکلات اجتماعی و اقتصادی به طور جدی به توسعه فرهنگی شهری کمک میکنند. پلدااس (۲۰۱۵)^۲ نیز به بررسی کتابخانه‌های عمومی به عنوان مکان‌هایی برای مشارکت فرهنگی از دیدگاه مراجعه‌کنندگان پرداخت. این پژوهش با استفاده از مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و بر اساس بیانیه کتابخانه‌های عمومی ایفلا/یونسکو (۱۹۹۴) انجام شد و نتایج نشان داد که کتابخانه‌های عمومی دارای چهار کارکرد می‌باشند: کتابخانه‌ها به عنوان مکان‌های فرهنگی، کتابخانه‌ها به عنوان مکان‌های اجتماعی، کتابخانه‌ها به عنوان یک مکان عمومی و کتابخانه‌ها به عنوان مکان‌هایی با خدمات در حال تحول. گانی و همکاران (۲۰۱۹)^۳ نقش کتابخانه در پشتیبانی از اهداف توسعه پایدار را بررسی و نشان دادند که کتابخانه‌ها و کتابداران با استخراج اطلاعات مناسب از منابع اطلاعاتی شکاف‌های ناشی از کمبود اطلاعات را پر می‌کنند. کتابخانه‌ها با انواع اهداف مختلف از طریق فعالیت‌هایی چون پشتیبانی از فرایند تحقیق، اطمینان از دسترس پذیر بودن تحقیقات، کاهش اضطراب مراجعه‌کنندگان، حمایت و تشویق از فعالیت‌های پژوهشی جدید در پشتیبانی از اهداف توسعه پایدار نقش مهمی ایفا می‌کنند.

1. Skot-Hansen, Hvenegaard Rasmussen, & Jochumsen.
2. Poldaa.
3. Gani, Allahmagani, & Kasa.

جواهر لعل (۲۰۱۸)^۱ با بررسی «نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگی اجتماعی در مناطق روستایی در هند» به نقش کتابخانه‌های عمومی روستایی در دستیابی افراد به اطلاعات و استفاده از اطلاعات برای توسعه اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، آموزشی و ارتقاء سطح سواد خود اشاره می‌کند.

در این میان آستان قدس رضوی به عنوان یکی از قطب‌های فرهنگی کشور توجه ویژه‌ای به مسائل فرهنگی و کتابخانه‌های نموده به نحوی که همه فعالیت‌های این آستان مقدس در راستای انجام فعالیت‌های فرهنگی شکل می‌گیرد. این نهاد با الهام از دستاوردهای انقلاب شکوهمند اسلامی به عنوان نهادی مستقل و غیردولتی، گسترش فرهنگ اصیل اسلامی را سرلوحه فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و عمرانی خود قرار داده است. از آغاز تأسیس کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در جوار مضع مطهر امام رضا (ع)، شاهد گسترش روزافزون کتابخانه‌ها در مناطق مختلف شهر مشهد و سایر نقاط کشور اسلامی ایران می‌باشیم^۲. همچنین با تلاش بی‌وقفه متولیان و مسئولان آستان قدس رضوی و نیز رواج روزافزون سنت حسنه وقف هم اکنون کتابخانه‌های این نهاد مقدس در سراسر کشور با دارا بودن میلیون‌ها نسخه از انواع مختلف مواد کتابخانه‌ای (کتب خطی و چاپی، اسناد، مطبوعات، عکس، اشیاء موزه‌ای، منابع دیداری شنیداری و ...) به گنجینه‌ای بی‌نظیر تبدیل شده است. با توجه به نقش و جایگاه این کتابخانه‌ها در توسعه فرهنگی شهر مشهد به نظر می‌رسد که این کتابخانه‌ها می‌توانند در برخی ابعاد و مؤلفه‌های توسعه فرهنگی جامعه نقش مهمی را ایفا نمایند.

بر این اساس هدف کلی این پژوهش بررسی میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه فرهنگی شهر مشهد از دیدگاه اعضای این کتابخانه‌ها می‌باشد که با بررسی ۴ پرسش زیر محقق می‌گردد:

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد چقدر است؟

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر افزایش مبادلات فرهنگی چقدر است؟

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس بر ارتقاء فرهنگ کتاب خوانی چقدر است؟

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقاء سطح دانش جامعه چقدر است؟

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری چقدر است؟

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش توصیفی-پیمایشی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از یک پرسش‌نامه محقق ساخته (با طیف لیکرت) بر اساس پرسش‌نامه نوکاریزی، نارمنجی (۲۰۱۴)^۳ استفاده شد. برای تأیید روایی پرسش‌نامه از نظرات کارشناسان و مشاوران (یک نفر از اساتید دانشگاه با مدرک دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، یک نفر دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دو نفر کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی) سازمان

1. Lal.

۲. کتابخانه آستان قدس رضوی از نوع کتابخانه‌های عمومی است و دارای برخی منابع و کارکردهای تخصصی نیز می‌باشد.

۳. بررسی جایگاه کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگی شهرستان بیرجند (پرسش‌نامه).

استفاده شد و پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۹۵. برآورد گردید. سپس پرسش نامه مذکور برای نمونه های آماری ارسال و تمامی پرسش نامه ها جمع آوری شد و داده های آن با استفاده از نرم افزار SPSS برای پاسخ به پرسش ها و فرضیه های پژوهش تحلیل گردید.

جامعه آماری شامل تمامی اعضای فعال (دارای کارت عضویت معتبر) کتابخانه های آستان قدس رضوی شهر مشهد در سال ۱۴۰۱ می باشد که بر اساس آمار موجود ۲۱۷۱۰ نفر میباشند. برای نمونه گیری از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شد. برای تعیین حجم نمونه لازم از جدول برآورد نمونه کرجسی و مورگان استفاده گردید. بر این اساس حجم نمونه لازم ۳۷۷ نفر به دست آمد.

پاسخ به پرسش های تحقیق

الف) توصیف اطلاعات جمعیت شناختی

جدول ۱. داده های جمعیت شناختی نمونه های آماری

درصد فراوانی	فراوانی	تعداد نمونه ها: ۳۷۷ نفر	
۴۵,۱	۱۷۰	مرد	جنسیت
۵۴,۹	۲۰۷	زن	
۳۸,۲	۱۴۴	کمتر از ۲۰ سال	سن
۴۰,۸	۱۵۴	بین ۲۰ تا ۳۰ سال	
۱۳,۳	۵۰	بین ۳۱ تا ۴۰ سال	
۴,۸	۱۸	بین ۴۱ تا ۵۰ سال	
۲,۹	۱۱	بیشتر از ۵۰ سال	
۴۱,۱	۱۵۵	دیپلم و پایین تر	تحصیلات
۱۱,۱	۴۲	فوق دیپلم	
۳۱,۶	۱۱۹	لیسانس	
۱۵,۱	۵۷	فوق لیسانس	
۱,۱	۴	دکتری	
۳۶,۱	۱۳۶	دانش آموز	شغل
۳۹,۵	۱۴۹	دانشجو	
۹,۵	۳۶	کارمند	
۱۴,۳	۵۴	آزاد	
۵,۰	۲	حوزوی	

۵۳,۸	۲۰۳	روزانه	میزان مراجعه به کتابخانه
۲۶,۵	۱۰۰	هفتگی	
۱۰,۱	۳۸	ماهانه	
۷,۲	۲۷	فصلی	
۲,۴	۹	سالانه	

نتایج آمار توصیفی پژوهش در مورد نمونه‌های مورد مطالعه نشان داد که تعداد مراجعان زن نسبت به مرد تقریباً ۱۰ درصد بیشتر بوده و بیشترین گروه سنی مراجعان بین ۲۰ تا ۳۰ سال می‌باشد که نشان می‌دهد بیشتر مراجعان کتابخانه‌ها قشر جوان جامعه هستند. لذا کتابخانه‌های آستان قدس بایستی برای مجموعه‌سازی، مطالعه و کتابخوانی و مشاوره برای اعضای این گروه سنی و با توجه به نیازهای اطلاعاتی آنان برنامه‌ریزی و اقدام نماید. همچنین دانش‌آموزان و دانشجویان بیشترین کاربران کتابخانه‌ها را تشکیل می‌دهند. تحلیل نتایج و پیشنهادات نشان داد که بیش از نیمی از مراجعان بطور روزانه از خدمات کتابخانه‌ها استفاده می‌کنند. بنابراین ایجاد امکانات رفاهی (سلف سرویس، مکان استراحت، کم‌دما، ایجاد مکان‌های اختصاصی جهت استفاده از کامپیوتر و لپ‌تاپ و ...)، تهیه و روزآمدسازی منابع مورد نیاز، افزایش ساعت کار کتابخانه‌ها برای اعضا تأثیر زیادی بر رضایت آنان از خدمات و میزان استفاده آنان از کتابخانه‌ها خواهد داشت.

ب) پاسخ به پرسش‌های پژوهش

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد چقدر است؟

جدول ۲. تحلیل t تک نمونه‌ای برای مقایسه نمرات تقویت هویت فرهنگی با نمره معیار ۳ در گروه نمونه

تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معنی داری (Sig. (۲-tailed)	حد پایین فاصله اطمینان %۹۵	حد بالای فاصله اطمینان %۹۵
۳۷۷	۳,۲۸۷	۶۴۰	۸,۷۱۱	۰۰۰	۲۲۲	۳۵۱

تحلیل داده‌های جدول (۲) نشان داد که میانگین نمرات تقویت هویت فرهنگی در گروه نمونه ۳,۲۸۷ با انحراف استاندارد ۶۴۰٪ است که تفاوت معناداری ($p < ۰/۰۲۵$) با نمره معیار ۳ دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری، میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد بیش از حد متوسط بوده است. کتابخانه‌های آستان قدس رضوی از طریق فعالیت‌های رسانه‌ای در بستر اینترنت و فضای مجازی، برگزاری نمایشگاه‌های موضوعی به مناسبت‌های مختلف نقش مهمی در آشنایی افراد با جشن‌ها و اعیاد ملی و مذهبی ایفا می‌کند. تنوع موضوعی منابع موجود می‌تواند در آشنایی افراد با فرهنگ کشورهای دیگر و جلوگیری از تهاجمات فرهنگی، حفظ ارزشهای اعتقادی و دینی و حذف سنت‌های غلط و خرافه‌پرستی نقش زیادی در

تقویت هویت فرهنگی ایفا نماید. همچنین گنجینه منابع کتابخانه‌های آستان قدس شامل کتاب‌های چاپی، خطی و چاپ‌سنگی، پایان‌نامه‌ها، منابع دیجیتال، اشیای موزه‌ای، مطبوعات، نفایس و اسناد موجود نقش مهمی در حفظ میراث فرهنگی و علمی کشور دارد.

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر افزایش مبادلات فرهنگی چه میزان است؟

جدول ۳. تحلیل t تک نمونه‌ای برای مقایسه نمرات افزایش مبادلات فرهنگی با نمره معیار ۳ در گروه نمونه

تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معنی داری (Sig-2 tailed)	حد پایین فاصله اطمینان %۹۵	حد بالای فاصله اطمینان %۹۵
۳۷۷	۳,۷۳۱	۷۲۱.	۱۹,۶۷۹	۰۰۰.	۶۵۷۹.	۸۰۴.

تحلیل داده‌های جدول (۳) نشان داد که میانگین نمرات افزایش مبادلات فرهنگی در گروه نمونه ۳,۷۳۱ با انحراف استاندارد ۷۲۱٪ است که تفاوت معناداری ($p < ۰/۰۲۵$) با نمره معیار ۳ دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری، میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر افزایش مبادلات فرهنگی شهر مشهد بیش از حد متوسط بوده است. کتابخانه‌های آستان قدس با انتشار و ترویج آثار و فرهنگ رضوی، معرفی میراث و آثار ارزشمند ایران هم از طریق منابع مکتوب و هم در بستر اینترنت و فضای مجازی موجب آشنایی افراد با فرهنگ‌های بومی و محلی نقاط مختلف ایران و گسترش فرهنگ ایرانی-اسلامی در سطح جامعه می‌شود. از سوی دیگر اجرای برنامه‌های فرهنگی ارزشمندی چون سه شنبه‌های فرهنگی، برنامه‌های اندیشگاه رضوی، همایش‌های فرهنگی و... نیز در افزایش مبادلات فرهنگی موثر می‌باشد.

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس بر ارتقای فرهنگ کتابخوانی چقدر است؟

جدول ۴. تحلیل t تک نمونه‌ای برای مقایسه نمرات ارتقاء فرهنگ کتاب خوانی با نمره معیار ۳ در گروه نمونه

تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معنی داری (Sig-2 tailed)	حد پایین فاصله اطمینان %۹۵	حد بالای فاصله اطمینان %۹۵
۳۷۷	۳,۹۱۳	۷۹۴.	۲۲,۳۲۲	۰۰۰.	۸۳۲.	۹۹۳.

تحلیل داده‌های جدول (۴) نشان داد که میانگین نمرات ارتقای فرهنگ کتابخوانی در گروه نمونه ۳,۹۱۳ با انحراف استاندارد ۷۹۴٪ است که تفاوت معناداری ($p < ۰/۰۲۵$) با نمره معیار ۳ دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری، میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر ارتقاء فرهنگ کتاب خوانی شهر مشهد بیش از حد متوسط بوده است. به منظور ارتقای فرهنگ کتابخوانی برنامه‌های ترویج فرهنگ مطالعه، بازدید

از کتابخانه‌ها، مشاوره‌های آموزشی، خدمات فرهنگی و آموزشی تخصصی به کودکان، خدمات تحویل مدرک کتابخانه دیجیتال و برنامه‌های متنوع دیگری در کتابخانه‌های آستان قدس اجرا می‌شوند.

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی رضوی بر افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقای سطح دانش جامعه چقدر است؟

جدول ۵. تحلیل t تک نمونه‌ای برای مقایسه نمرات افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقاء سطح دانش با نمره معیار ۳ در گروه نمونه

تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معنی داری (Sig-۲ tailed)	حد پایین فاصله اطمینان %۹۵	حد بالای فاصله اطمینان %۹۵
۳۷۷	۳,۸۰۲	۷۶۲.	۲۰,۴	۰۰۰.	۷۲۵.	۸۷۹.

تحلیل داده‌های جدول (۵) نشان داد که میانگین نمرات افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقاء سطح دانش در گروه نمونه ۳,۸۰۲ با انحراف استاندارد ۷۶۲٪ است که تفاوت معناداری ($p < ۰/۰۲۵$) با نمره معیار ۳ دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری، میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقای سطح دانش شهر مشهد بیش از حد متوسط بوده است. کتابخانه‌های آستان قدس با هدف حمایت از آموزش‌های رسمی مدرسه‌ای و دانشگاهی منابع مورد نیاز دانش‌آموزان و دانشجویان رشته‌ها و مقاطع مختلف تحصیلی را از طریق نیازسنجی‌های دوره‌ای فراهم‌آوری و در دسترس اعضای کتابخانه قرار می‌دهد. همچنین مجموعه منابع غنی کتابهای چاپی و دیجیتال موجود در کتابخانه‌ها به رشد اطلاعات فرهنگی و هنری افراد جامعه کمک می‌کند. تأسیس بیش از ۲۰ کتابخانه در سطح شهر مشهد دسترسی افراد به اطلاعات مورد نیاز را تسهیل نموده و موجب روزآمدسازی اطلاعات افراد می‌شود. از سوی دیگر کتابخانه‌های آستان قدس به عنوان کتابخانه‌ای برای همه آحاد جامعه ارائه خدمات به گروه‌های خاصی را که امکان یا فرصت مراجعه به کتابخانه‌های آستان قدس رضوی ندارند، از جمله معلولان، جانبازان، نابینایان، بازنشستگان و اعضای هیأت علمی دانشگاه و حوزه، از طریق کتابخانه سیار و تلفنی و کتابخانه گویا فراهم نموده است.

میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری چقدر است؟

جدول ۶. تحلیل t تک نمونه‌ای برای مقایسه نمرات توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری با نمره معیار ۳ در گروه نمونه

تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معنی داری (Sig-۲ tailed)	حد پایین فاصله اطمینان %۹۵	حد بالای فاصله اطمینان %۹۵

۵۶۰.	۴۱۶.	۰۰۰.	۱۳,۲۹۵	۷۱۳.	۳,۴۸۸	۳۷۷
------	------	------	--------	------	-------	-----

تحلیل داده‌های جدول (۶) نشان داد که میانگین نمرات توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری در گروه نمونه ۳,۴۸۸ با انحراف استاندارد ۷۱۳٪ است که تفاوت معناداری ($p < 0/025$) با نمره معیار ۳ دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری، میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری شهر مشهد بیش از حد متوسط بوده است. کتابخانه‌های آستان قدس با فراهم نمودن فضاهای مطالعاتی در نقاط مختلف مشهد در غنیسازی اوقات فراغت افراد نقش مؤثری ایفا مینمایند. کتابخانه‌ها نقش زیادی در کاهش آسیب‌های اجتماعی دارند و محلی امن برای توسعه فرهنگی و رشد کودکان و نوجوانان و جوانان محسوب می‌شوند (رحمانی، ۱۴۰۱). لذا منابع موجود در کتابخانه‌های آستان قدس و استفاده از این منابع می‌تواند به رشد اجتماعی جامعه کمک نماید. همچنین برنامه‌های متنوع فرهنگی که در کتابخانه‌ها برنامه ریزی و اجرا میشود در راستای غنی سازی اوقات فراغت افراد مؤثر بوده است. نشست کتاب‌خوان، معرفی کتاب‌های مفید، برگزاری مسابقات کتاب‌خوانی، نشست‌های قصه‌گویی و نقاشی ویژه کودکان و ... از جمله برنامه‌هایی است که بدین منظور در کتابخانه‌ها در حال برگزاری می‌باشد. کتاب و کتابخانه‌ها در توسعه فرهنگی هر جامعه دارای نقش مهمی هستند. علاوه بر این فعالیت تالارها و کتابخانه‌های تخصصی سازمان با هدف آشنایی افراد با زبان و ادبیات فارسی و ترغیب و تشویق افراد به رشته‌های مختلف فرهنگی و هنری تأثیر مثبتی در توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری داشته است.

د) آزمون هدف اصلی پژوهش

جدول ۷. تحلیل t تک نمونه‌ای برای مقایسه نمرات توسعه فرهنگی با نمره معیار ۳ در گروه نمونه

تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	آماره t	سطح معنی داری ($2-Sig$ tailed)	حد پایین فاصله اطمینان %۹۵	حد بالای فاصله اطمینان %۹۵
۳۷۷	۳,۶۱۴	۶۰۹.	۱۹,۵۶۲	۰۰۰.	۵۵۲.	۶۷۶.

تحلیل داده‌های جدول (۷) نشان داد که میانگین نمرات توسعه فرهنگی در گروه نمونه ۳,۶۱۴۳ با انحراف استاندارد ۶۰۹۷۶٪ است که تفاوت معناداری ($p < 0/025$) با نمره معیار ۳ دارد. بنابراین از دیدگاه نمونه‌های آماری، میزان تأثیر کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه فرهنگی شهر مشهد از دیدگاه نمونه‌ها بیش از حد متوسط بوده است.

جدول ۸. میانگین نمرات مؤلفه‌های توسعه فرهنگی

	تقویت هویت فرهنگی	افزایش مبادلات فرهنگی	ارتقاء فرهنگ کتابخوانی	افزایش میزان سرانه مطالعه	توسعه آموزش های فرهنگی و هنری
میانگین تعداد	۳,۲۸۷	۳,۷۳۱	۳,۹۱۳	۳,۸۰۲	۳,۴۸۸
انحراف استاندارد	۳۷۷	۳۷۷	۳۷۷	۳۷۷	۳۷۷
	۶۴۰.	۷۲۱.	۷۹۴.	۷۶۲.	۷۱۳.

بررسی مؤلفه های مربوط به سوال اصلی پژوهش نشان داد که بیشترین میانگین مربوط به ارتقای فرهنگ کتابخوانی و کمترین میانگین مربوط به تقویت هویت فرهنگی است (جدول ۸). بررسی مؤلفه های مربوط به توسعه فرهنگی نشان داد که کتابخانه های آستان قدس در تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد از طریق ۵ مؤلفه افزایش مبادلات فرهنگی، ارتقاء فرهنگ کتابخوانی، افزایش میزان سرانه مطالعه و ارتقای سطح دانش جامعه و توسعه آموزش های فرهنگی و هنری موفق و تأثیرگذار بوده است.

بحث و نتیجه گیری

توسعه فرهنگی، رشد آگاهی ها، قابلیت ها و امکانات هر جامعه در برآوردن نیازهای مادی و معنوی است و جزئی از مفهوم توسعه است. توسعه فرهنگی هنگامی تحقق میابد که ذهنیت افراد آن جامعه متحول شده و همگان به امکانات فرهنگی موجود در جامعه به شکل یکسان دسترسی داشته باشند. در این پژوهش جایگاه و نقش کتابخانه های آستان قدس رضوی به عنوان یکی از مهمترین نهادهای فرهنگی در توسعه فرهنگی شهر مشهد بررسی شد. نتایج نشان داد که کتابخانه های آستان قدس با ذخیره سازی و حفظ میراث فرهنگی و علمی کشور و اشاعه آن نقش مؤثری در تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد دارد که نتایج این تحقیق با نتایج پژوهش ریاحی (۲۰۰۰) همسو می باشد. میانگین نمرات سوال اول از میانگین کمتر است. لذا به نظر می رسد که نقش کتابخانه های آستان قدس در بهبود هویت فرهنگی شهر مشهد کم رنگ تر بوده است، اما تحلیل نتایج نشان می دهد که اقدامات و برنامه های این سازمان برای تقویت هویت فرهنگی شهر مشهد مناسب و تأثیر گذار بوده است. مکتبی فرد (۲۰۰۶) نیز در پژوهش خود ضمن اشاره به ارتباط مستقیم و غیر مستقیم بسیاری از اهداف و سیاستهای کلی برنامه توسعه با کتابخانه های عمومی، به این نتیجه رسید که هنوز کتابخانه ها به جایگاه مناسبی در برنامه های توسعه ایران دست نیافته اند. همچنین نتایج پژوهش تاج آبادی، رحیمی و شعبانی (۲۰۱۲) با تأکید بر کتابخانه های عمومی به عنوان یکی از ابزارهای اصلی توسعه فرهنگی نشان می دهد که کتابخانه های عمومی ایران هنوز نتوانسته اند در جایگاه مناسب خود به عنوان یکی از شاخص های رشد کمی و کیفی کشور قرار گیرند. نتایج پژوهش نشان داد که مجموعه ی فعالیت ها و انتشارات کتابخانه های آستان قدس و ترویج آن چه به صورت مکتوب در کتابخانه ها و چه به صورت مجازی در بستر اینترنت و فضای مجازی موجب افزایش مبادلات فرهنگی بین جامعه مورد پژوهش و سایر مناطق کشور شده است. احمدیان شالچی (۲۰۱۵) در پژوهش خود به نقش مهم آستان قدس رضوی در ترویج فرهنگ رضوی اشاره کرده است و همسو با نتایج پژوهش حاضر می باشد. مطالعات نشان می دهد که هر جا تجربه موفق از توسعه وجود دارد یک فرهنگ مشخص مشاهده

می‌شود که این فرهنگ مشخص، نوع نگاه ویژه‌ای به انسان، جهان، فعالیت انسان، کار شرافتمندانه و رسالت انسان در روی زمین دارد. ویژگی‌های فرهنگی چون سخت‌کوشی، صرفه‌جویی، صداقت، جدیت و ... با توسعه رابطه مستقیم و در مقابل مواردی چون محافظه‌کاری، جلوگیری از نوآوری، بی‌اثر بودن تلاش فردی و ... رابطه معکوس با توسعه و رشد اقتصادی دارند (فرازمند و حسن‌پور، ۱۳۹۴). نتایج نشان داد که کتابخانه‌های آستان قدس رضوی در پاسخ به نیازهای اطلاعاتی اقشار مختلف موفق بوده و مکان‌های مناسبی را برای مطالعه و تحقیق و ارتقاء سطح دانش افراد ایجاد نموده است. دمرچیلو (۲۰۰۸) نیز در پژوهش خود همسو با نتایج پژوهش حاضر ضرورت توسعه فرهنگی را بالا بردن سطح بینش و آگاهی افراد و مأموس نمودن آنها با وسایل ارتباطی مانند کتاب میدانند. نتایج پژوهش‌های گانی و همکاران (۲۰۱۹)^۱ و جواهر لعل (۲۰۱۸)^۲ همسو با نتایج پژوهش حاضر به نقش و تأثیر کتابخانه‌های عمومی در توسعه پایدار و توسعه فرهنگی اجتماعی از طریق دسترس‌پذیری اطلاعات مورد نیاز، پشتیبانی از فرایند تحقیق، حمایت از فعالیت‌های پژوهشی و ارتقاء سطح سواد افراد اشاره می‌کنند. نتایج پژوهش نشان داد که کتابخانه‌های آستان قدس در توسعه آموزش‌های فرهنگی و هنری به عنوان یکی دیگر از مؤلفه‌های توسعه فرهنگی در شهر مشهد تأثیرگذار بوده است. نتایج این پژوهش همسو با نتایج پژوهش پلداس (۲۰۱۵)^۳، اسکات و همکاران (۲۰۱۳)^۴ است که به کتابخانه‌ها به عنوان مکان‌های فرهنگی، عمومی و خدمات در حال تحول و با کارکرد رسیدگی به مشکلات اجتماعی و اقتصادی اشاره می‌کند. در مجموع نتایج نشان داد که کتابخانه‌های آستان قدس رضوی بر توسعه فرهنگی مشهد مؤلفه‌ای تأثیرگذار بوده است.

منابع

۱. افتخاری، اصغر؛ کمالی، علی اکبر (۱۳۷۷). رویکرد دینی در تهاجم فرهنگی. تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، گروه انتشارات.
۲. احمدیان شالچی، نسربین (۱۳۹۴). مشهد، پایتخت فرهنگ اسلامی آیسسکو در سال ۱۳۹۶. مشکوه. دوره ۳۴، شماره ۴. صص. ۸۷-۱۰۷.
۳. بیرانوند، علی؛ نیک‌کار، ملیحه (۱۳۹۱). کتابخانه‌های عمومی و توسعه فرهنگی. تهران: چاپار.
۴. پورافکاری، نصراله؛ کلانتری، صمد و نقدی، اسداله (۱۳۸۱). توسعه شهرنشینی و پیامدهای آن. فصلنامه جمعیت، سال دهم، ش ۴۰-۳۹.
۵. تاج‌آبادی، رضا و رحیمی، محمد و شعبانی، سمیه (۱۳۹۱). جایگاه و تأثیر کتابخانه‌های عمومی استان مرکزی در توسعه فرهنگی، همایش مدیریت استراتژیک فرهنگی شهر تهران، تهران. <https://www.civilica.com/doc/30917>
۶. خلعتبری، محمد جواد (۱۳۸۵). آمار و روش تحقیق. تهران: پردازش.

1. Gani, Allahmagani, & Kasa.
2. Lal.
3. Poldas.
4. Skot-Hansen, Hvenegaard Rasmussen, & Jochumsen.

۷. دمرچیلو، حسین (۱۳۸۳). کتابخوانی و نقش آن در توسعه فرهنگی. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی. ش ۵۲ و ۵۳. ص. ۳-۱۳.
۸. رحمانی، مهدی (۱۴۰۱). بررسی تاثیر کتابخانه‌های عمومی بر کاهش آسیب‌های اجتماعی. مطالعات سیاسی اجتماعی تاریخ معاصر ایران، دوره ۱، شماره ۴.
۹. ریاحی، محمد اسماعیل (۱۳۷۹). بررسی جامعه شناختی رابطه متقابل کتابخانه و جامعه. تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی. شماره ۳۴.
۱۰. صالحی امیری، رضا (۱۳۸۹). توسعه فرهنگی. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، پژوهشنامه، ش ۶۶.
۱۱. عبدی، مصطفی؛ کاوسی، اسماعیل (۱۳۹۳). طراحی و ارائه الگوی سنجش توسعه فرهنگی در کشور ایران با استفاده از نظریه داده بنیاد. مجله علمی پژوهشی مطالعات توسعه اجتماعی ایران. دوره ۷، شماره ۱. ص ۱۱۰-۹۳.
۱۲. فرازمنند، حسن؛ حسن پور، سمانه (۱۳۹۴). تحلیل رابطه فرهنگ و توسعه با تاکید بر ویژگی‌های فرهنگی موثر بر توسعه و موانع فرهنگی توسعه، کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، <https://625063/civilica.com/doc>
۱۳. مکتبی فرد، لیلا. (۱۳۸۵). نقش کتابخانه‌های عمومی در تحقق اهداف فرهنگی برنامه‌های توسعه‌ای ایران ۱۳۶۸-۱۳۸۳.
۱۴. موسوی، علی سادات (۱۳۸۹). نقش کتاب و کتابخانه در توسعه فرهنگ. توسعه فرهنگی. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، پژوهشنامه، ش ۶۶.
۱۵. نوکاریزی، محسن؛ نارمنجی، مهدی (۱۳۹۳). بررسی جایگاه کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگی شهرستان بیرجند. پژوهش نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. شماره ۲، پیاپی ۸. ص. ۲۴۸-۲۳۳.
16. Dupuis, X. (1996). Culture and Development: From Adoption to Evaluation (A. Zarin Qalam & F. Farahani, Trans.). Tehran: UNESCO National Commission.
17. Gani, E., Allahmagani, K., & Kasa, M. (2019). ROLES OF LIBRARY IN SUPPORTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS. <https://www.researchgate.net/publication/334328062>
18. Lal, J. (2018). The Role of Public Libraries in Socio-Cultural Development in Rural Areas in India. Library Progress (International), 38 (2). doi:<https://doi.org/10.5958/2320-317X.2018.00032.6>
19. Poldas, M. (2015). Public libraries as a venue for cultural participation in the eyes of the visitors. Media Transformations, 11, 106-122. doi:<http://dx.doi.org/10.7220/2029-8668.11.06>
20. Skot-Hansen, D., Hvenegaard Rasmussen, C., & Jochumsen, H. (2013). The role of public libraries in culture-led urban regeneration. New Library World, 114 (1/2), 7-19. doi:10.1108/03074801311291929

